

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 59.923.2-054.73:334.7-047.22

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.9>

І. В. СВИДЕРСЬКИЙ

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Електронна пошта: sviderskyi@ipood.com.ua

<http://orcid.org/0009-0004-3509-5510>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті досліджено психологічні засади формування підприємницької компетентності внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) як інструменту їхньої соціально-економічної адаптації. Незважаючи на значні дослідницькі результати українських учених, психологічні засади формування підприємницької компетентності у ВПО потребують системного аналізу та обґрунтування. На сучасному етапі розвитку суспільства важливим є дослідити вплив внутрішньо особистісних бар'єрів і мотиваційних чинників ВПО до ведення підприємницької діяльності, а також окреслити напрями психоемоційної підтримки цих осіб на рівні громади. Використано комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз; систематизація; категоризація інформації; порівняльний аналіз. Проаналізовано ключові психологічні бар'єри, зокрема страх невдачі, низьку самооцінку, тривожність та соціальну ізоляцію, що негативно впливають на інтеграцію у нове середовище та ускладнюють професійну самореалізацію. Окреслено та описано основні мотиваційні чинники, які сприяють розвитку підприємницьких навичок, серед яких визначення цілей, позитивне мислення, економічні стимули, відчуття приналежності до спільноти та самоосвіта. Визначено напрями психоемоційної підтримки на рівні громади, що включають психологічні консультації, групи підтримки, тренінги з розвитку підприємницьких навичок та соціальні проєкти. Розвиток підприємницької компетентності розглядається як дієвий механізм для зниження психологічного стресу, відновлення економічної стійкості та забезпечення активної інтеграції ВПО в соціум і на ринок праці.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), підприємницька компетентність, психологічні бар'єри, мотиваційні чинники, психоемоційна підтримка, інтеграція та адаптація, соціальна ізоляція, економічна стабільність.

Вступ. В умовах повномасштабної війни росії проти України внутрішньо переміщені особи (ВПО) стали однією з найбільш вразливих соціальних груп. Згідно з останніми даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), в нашій країні станом на квітень 2024 року налічується приблизно 3 548 000 ВПО, причому 82% з них залишаються поза своїм звичним місцем проживання понад рік [Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні].

Психологічні проблеми через втрату домівки, роботи та соціального статусу значно ускладнюють їхню інтеграцію в нові громади та на ринку праці. Станом на 2024 рік згідно *Звіту про внутрішнє переміщення населення в Україні (опитування загального населення, раунд 16)* близько 50% працездатних українців

серед ВПО активно шукають постійне місце роботи, зіштовхуються з численними перешкодами. Такими, наприклад, як брак доступних вакансій, невідповідність наявних професійних навичок і кваліфікації ринку праці, психологічний стрес у зв'язку з втратою домівки та звичного середовища. Крім того, понад 30% ВПО нині змушені працювати у неформальному секторі або на неповний робочий день, що не забезпечує належного доходу для гідного рівня життя. До того ж працевлаштування ВПО сконцентроване переважно у великих містах (Київ, Харків, Дніпро), де наявні ширші можливості для роботи, але присутня висока конкуренція. Ситуація з працевлаштуванням ускладнюється тим, що порівняно з груднем 2023 року, зріс відсоток ВПО змушених вдаватися до радикальних стратегій подолання еко-

номічних труднощів. Зокрема таких, як погодження на низькооплачувану роботу, несплата орендної плати чи переїзд у житло з гіршими умовами, продаж предметів домашнього вжитку та інших активів [Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні].

Поставлення проблеми. Вищезазначені факти свідчать про те, що, попри певну стабільність на ринку праці, економічні виклики залишаються гострими для ВПО. Це підкреслює важливість комплексних підходів до підтримки таких груп населення, включаючи розвиток нових навичок, підприємницької компетентності та психологічної підтримки для успішної інтеграції на нових місцях.

Одним із ефективних інструментів соціально-економічної адаптації ВПО залишається формування підприємницької компетентності. Наукові дослідження підтверджують, що зайнятість, особливо самозайнятість чи підприємницька діяльність, сприяє зниженню рівня стресу та тривожності серед ВПО. Це пов'язано з тим, що підприємництво дає змогу спрямувати енергію на конструктивні цілі, які приносять результати і допомагають налагодити соціальні зв'язки в новому середовищі. Активна участь у суспільному та економічному житті також сприяє психологічній інтеграції та відновленню соціальної ідентичності. До того ж наявність підприємницької компетентності передбачає здатність приймати рішення в умовах ризику та невизначеності. Для ВПО, які тривалий час змушені перебувати у новому середовищі (нові громади, ринок праці, культурні особливості), така здатність допомагає швидко знаходити рішення, коригувати власні плани та краще адаптуватися до зовнішніх змін [Bonet, et al. 2020].

Психологічні засади формування підприємницьких навичок передбачають передусім подолання страхів, формування мотивації та впевненості у власних силах, а також нівелювання бар'єрів, перешкод у контексті професійного пошуку себе та збереження здатності бути відповідальним за родину, її соціальне благополуччя, безпеку [Кердивар, Христенко].

Нині у громадах психологічний супровід ВПО здійснюється на волонтерських засадах ініціативними фахівцями або групами осіб.

На рівні держави ініційовано проєкт Олени Зеленської «Ментальне здоров'я». Він координується Міністерством охорони здоров'я у співпраці з ВООЗ та громадською організацією «Безбар'єрність», інтегрує діяльність різних міністерств і партнерів для забезпечення комплексного підходу. Ініціатива охоплює широкий спектр заходів, серед яких ключовими є інформаційно-просвітницькі кампанії, створення нових послуг у галузі психічного здоров'я та розширення доступу до психологічної допомоги. Однією з центральних складових проєкту є інформаційна кампанія «Ти як?». Вона спрямована на підвищення обізнаності серед населення щодо важливості своєчасної психологічної підтримки, боротьби зі стереотипами щодо звернення до фахівців та формування нової культури ставлення до психічного здоров'я. Важливою є інтеграція проєкту в загальну систему охорони здоров'я, що відповідає міжнародним підходам до надання комплексних медичних послуг, акцент на зменшення стигматизації психічних розладів. Цей підхід корелює з глобальними тенденціями у сфері охорони здоров'я, які підкреслюють важливість соціальної інклюзії та підтримки людей з психічними проблемами [Зеленська 2023].

Аналіз останніх досліджень показує, що багато вітчизняних науковців активно працюють над вивченням психологічних проблем ВПО. Серед них варто виділити Н. Афанасьєву, О. Балакіреву, В. Боснюка, Т. Доронюк, В. Лефтерова, О. Міхееву, Ю. Муромцеву, О. Панченка, К. Педька, У. Садову, Н. Старинську, А. Солодька, О. Тімченка. Зокрема, О. Балакірева у своїх роботах «Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб» [Балакірева 2014] та «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні» [Балакірева 2015] аналізує основні проблеми та потреби різних груп ВПО. У науковій праці В. В. Кердивара та В. Є. Христенка «Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту» детально вивчено й обґрунтовано передумови і прояви синдрому жертви в осіб, які були змушені покинути своє житло через воєнний конфлікт на сході України [Кердивар, Христенко].

Вищезазначені дослідники також визначають у своїх наукових доробках коло проблем, з якими зіштовхуються переселенці під час переїзду та на новому місці проживання, рівні життєвої задоволеності, тривожності, суб'єктивного контролю та агресивності, що характеризують вираженість синдрому жертви у ВПО. Дослідниця З. В. Спринська активно висвітлює у своїх публікаціях психологічні особливості адаптації та акультурації ВПО, аналізуючи проблеми соціокультурного шоку та його подолання. Особливу увагу приділяють питанням психологічної допомоги ВПО й такі дослідники, як С. Максименко, З. Кісарчук, Я. Омельченко та Г. Лазос. Дослідження екстреної допомоги висвітлюють Н. Оніщенко, Р. Ціцей та А. Шевчук.

Проблема розвитку підприємницької компетентності широко представлена у ключових нормативних документах України. Зокрема, це Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014) та «Про підприємництво» (2015). Важливі орієнтири задають стратегічні документи, такі як Стратегія сталого розвитку «Україна – 2030» (2017) та Концепція розвитку економічної освіти в Україні (2007). На міжнародному рівні значний вплив має оновлена редакція ключових компетентностей для навчання протягом життя, ухвалена Європейським парламентом та Радою ЄС (*Рекомендація 2018/0008 (NLE)*). У цьому документі¹ підприємницька діяльність визнана однією з найважливіших компетентностей для сучасної освіти, що підкреслює необхідність інтеграції підприємницьких знань і навичок у навчальні програми та їх розвиток на всіх рівнях освіти для забезпечення конкурентоспроможності як на національному, так і міжнародному ринку праці.

Дослідниця Л. Лук'янова у численних працях обґрунтовує необхідність розвитку освіти дорослих в Україні (зокрема й тих, що стали вимушено переселеними), окреслює актуальні проблеми сучасної освіти дорослих, визначає основні цілі та завдання цього напрямку, а також пропонує шляхи розвитку української

освіти дорослих у контексті глобалізаційних викликів та європейської інтеграції [Освіта дорослих 2024]. Науковець О. Волярська ґрунтовно вивчає проблематику та теоретико-методологічні засади професійної освіти для економічно активного населення. Вона у своїх наукових доробках аналізує методологічні підходи до навчання дорослих і діяльність державної служби зайнятості України з організації професійної підготовки безробітних (зокрема й тих, що стали вимушено переселеними), окреслює складові моделі та етапи цього процесу, а також психолого-педагогічні умови науково-методичного супроводу професійної підготовки [Аніщенко, Баніт 2016]. Вартим уваги є дослідження О. Баніт про посттравматичне зростання українців в умовах війни. Авторка наголошує, що посттравматичне зростання передбачає трансформаційні психологічні зміни в мисленні й ставленні людини до себе та до світу, що допомагає психіці справлятися з важкими життєвими кризами та перетворювати їх на потенціал для змін [Баніт 2023].

Незважаючи на значні дослідницькі результати українських учених, психологічні засади формування підприємницької компетентності у ВПО потребують системного аналізу та обґрунтування. Важливо, зокрема, на сучасному етапі розвитку суспільства дослідити вплив внутрішньо особистісних бар'єрів і мотиваційних чинників ВПО до ведення підприємницької діяльності, а також окреслити напрями психоемоційної підтримки цих осіб на рівні громади.

Метою статті є обґрунтування психологічних засад формування підприємницької компетентності у ВПО у контексті впливу внутрішньо особистісних бар'єрів, мотиваційних чинників, а також окреслення напрямів психоемоційної підтримки цих осіб на рівні громади.

Методи дослідження: теоретичний аналіз; систематизація; категоризація інформації; порівняльний аналіз.

Результати та дискусії. У сучасних умовах постійних економічних трансформацій, зокрема під впливом воєнної агресії та нарощування обороноздатності, підприємницька компетентність набуває все більшої ваги. Багато науковців вважають цю здатність вирі-

¹ Recommendation of the Council of the European Union on Key Competences for Lifelong Learning (22 May 2018). Official Journal of the European Union, C 189, 4.6.2018, P. 1–13. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29>

шальним чинником для успішної діяльності не лише окремих підприємців, а й для державної економіки в цілому. Зокрема, соціолог Й. Шумпетер визначав підприємництво як універсальну функцію економічної системи, що охоплює управлінські, маркетингові та інші види діяльності, акцентуючи увагу на його значущості в створенні нових можливостей як для окремих індивідуумів, так і для суспільства в цілому [Непокупна, Шевченко, Долгов 2023]. Згідно з дослідженнями Ю. Білової, підприємницька компетентність є інтегральною психологічною якістю, що проявляється в мотиваційній здатності людини до творчого пошуку і реалізації нових ідей [Білова]. Дослідники Н. Морзе та Н. Балик у своїх наукових доробках стверджують, що ця компетентність відображає інтеграцію особистісних якостей, які дозволяють ефективно вирішувати бізнес-завдання [Морзе, Балик]. Науковець В. Майковська акцентує увагу на здатності особи адаптуватися до потреб ринку праці та приймати економічно обґрунтовані рішення. О. Проценко підкреслює, що підприємницька компетентність є складним і багаторівневим процесом, що вимагає опанування спеціальних знань і формування свідомості [Майковська]. Науковець С. Прищепа нині розглядає підприємницьку компетентність як комплекс якостей, що забезпечують ефективність діяльності особи в бізнес-середовищі [Прищепа]. Дослідник М. Стрельников узагальнюючи різні підходи до дефініціювання цього терміну, визначив підприємницьку компетентність як сукупність особистих і ділових якостей, знань і навичок громадянина, які сприяють успішному виконанню бізнес-завдань [Стрельников].

На основі аналізу праць вчених сформульовано власну дефініцію означеного поняття. Підприємницька компетентність, на нашу думку, це комплекс знань, навичок та ставлень, які дозволяють індивіду самостійно організовувати бізнес, ухвалювати ефективні рішення в умовах невизначеності, брати на себе відповідальність за ризики та вміло управляти ресурсами. Для ВПО розвиток цієї компетентності є можливістю не лише інтеграції в нове середовище, але й відновлення економічної стабільності.

З вищезначених термінологічних дефініцій можна виокремити також ключові компоненти підприємницької компетентності ВПО: *мотиваційний* (охоплює внутрішні мотиви, які спонукають ВПО до підприємницької діяльності), *когнітивний* (передбачає засвоєння ВПО теоретичних і практичних знань у сфері економіки та підприємництва), діяльнісний (вміння обирати ефективні ідеї, організовувати бізнес-процеси, планувати і прогнозувати діяльність, презентувати проекти, вести переговори та розв'язувати проблеми творчим і нестандартним способами), особистісний (психологічні та фізичні якості ВПО, що сприяють успіху в підприємстві: наполегливість, вміння вести переговори тощо) [Шеліган]. Ця багатоконпонентна структура підкреслює, що підприємницька компетентність не обмежується лише знаннями, а також включає особистісні якості, мотивацію та практичні навички, необхідні для успішної підприємницької діяльності.

Науковець В. Рибалка, відповідно до вищенаведених трактувань підприємницької компетентності, підкреслює значущість психологічної підтримки для її розвитку, зокрема серед ВПО, які, на його думку, зіштовхуються з численними бар'єрами [Рибалка 2018]. Психологічний бар'єр нині у науковому дискурсі переважно визначається дослідниками як психічний стан, що проявляється в неадекватній пасивності особи, що заважає їй здійснювати певні дії. Науковець Р. Немов описує психологічний бар'єр як внутрішню перешкоду психологічного характеру, яка заважає особі успішно виконувати певні завдання. У свою чергу М. Конюхов у своїх працях визначає психологічні бар'єри як інтенсивні емоційні переживання, часто негативного характеру (такі як сором, почуття провини, страх, тривога та низька самооцінка), які перешкоджають діяльності та реалізації особистісного потенціалу. Водночас дослідник Р. Шакуров розглядає психологічний бар'єр особистості як необхідну умову саморозвитку індивіда [Массанов 2009].

У загальному психологічному контексті бар'єри здебільшого класифікуються на смислові, емоційні, когнітивні та тактичні. В діяльнісному підході виділяють мотиваційні

та операційні бар'єри (які, у свою чергу, проявляються в когнітивній, афективній та поведінковій сферах). Бар'єри також розрізняються за своєю силою. Їх подолання відповідно вимагає від індивіда дій, що адекватні силі бар'єра. Причини, які викликають переживання бар'єра, часто можуть не усвідомлюватися людиною. А властивості особистості, переважно її недоліки, можуть виступати внутрішніми передумовами виникнення психологічних бар'єрів [Массанов 2014].

Таким чином, з вищезазначеного слідує, що психологічний бар'єр є складним психічним станом, який можна структурувати наступним чином: переживання, пов'язані з мотивацією досягнення мети; переживання, пов'язані з раціональною та ірраціональною (необрунтованою) оцінкою умов і наслідків досягнення мети; емоційні реакції на ситуацію досягнення мети; функціональний стан вольових можливостей у процесі досягнення мети. Емоційний механізм психологічного бар'єра виявляється, насамперед, у посиленні негативних переживань, таких як сором, почуття провини, страх і тривога, які пов'язані з конкретними завданнями. У соціальній поведінці психологічний бар'єр проявляється через комунікативні бар'єри, що заважають ефективному спілкуванню, і включає елементи недостатньої емпатії та гнучкості міжособистісних установок [Массанов 2009].

В. Рибалка підкреслює, що подолання психологічних бар'єрів є необхідним для активізації особистісних ресурсів і адаптації до нових умов. У праці *“Сприяння розвитку особистості громадянина засобами практичної психології”* науковець детально аналізує різноманітні соціальні бар'єри (страх невдачі, низька самооцінка, соціальні стереотипи), які можуть перешкоджати розвитку особистості та її активній участі в громадянському суспільстві. Автор зазначає, що ці бар'єри можуть проявлятися у вигляді соціальних стереотипів, дискримінації, а також у відсутності підтримки з боку оточення. Дослідник наголошує, що соціальні бар'єри, такі як упередження і негативні стереотипи (уявлення, кліше), можуть суттєво обмежувати можливості людей у розвитку їхніх здібностей і реалізації потенціалу [Рибалка 2017].

Ми поділяємо думку науковців про те, що психологічний бар'єр є психічним станом, що виникає перед або під час виконання діяльності. У першому випадку бар'єр заважає розпочати діяльність, тоді як у другому – зупиняє її. У процесі аналізу наукових джерел ми визначили, що основними психологічними бар'єрами для ВПО у формуванні підприємницької компетентності є, передусім, страх невдачі та низька самооцінка, почуття тривоги та нестабільності, а також соціальна ізоляція. Кожен із цих бар'єрів потребує детальнішого обґрунтування.

Страх невдачі та низька самооцінка. Однією з основних психологічних перешкод для ВПО у формуванні підприємницької компетентності є страх невдачі. Це явище, на нашу думку, тісно пов'язане з низькою самооцінкою ВПО, яка посилюється в умовах соціальної нестабільності та втрати звичного середовища (житла, соціального оточення, робочого місця тощо). ВПО на наше переконання часто відчують, що їм не вистачає досвіду або ресурсів для започаткування бізнесу, що може призвести до пасивної поведінки та уникнення ризиків. Страх невдачі, на думку провідних психологів, часто «паралізує ініціативу і заважає діяти, особливо в умовах невизначеності». ВПО часто відчують, що не мають достатнього досвіду або ресурсів для започаткування бізнесу, що може призвести до пасивної поведінки та уникнення ризиків [Військова психологія 2020].

Почуття тривоги та нестабільності. Переміщення, яке супроводжується втратою дому та робочого місця, на нашу думку, посилює відчуття невпевненості та тривоги в ВПО. А відсутність стабільної фінансової та соціальної підтримки часто створює відчуття, що будь-які нові починання можуть не виправдати сподівань, а підприємництво, яке часто асоціюється з високими ризиками, вимагає додаткової впевненості у власних силах.

Соціальна ізоляція. Втрата соціальних контактів значно ускладнює процес інтеграції та адаптації до нових умов. ВПО, особливо на початкових етапах переселення, часто переживають соціальну ізоляцію (відчуженість, відокремленість). А відтак, на нашу думку, втрата зв'язків з попереднім соціальним серед-

овищем і відчуття відчуженості в нових громадах створює додаткові бар'єри для соціальної інтеграції (адаптація, включення, злиття). Для успішного формування підприємницької компетентності важливо мати підтримку не лише на рівні освіти та ресурсів, але й на рівні міжособистісних контактів та соціального капіталу [Освіта дорослих 2024].

Зауважимо, що попри існування різноманітних психологічних бар'єрів, які можуть стримувати ВПО у формуванні підприємницької компетентності, важливо розглядати також мотиви й мотиваційні чинники, що спонукають їх до активних дій. Спираючись на праці провідних вчених, ми встановили, що мотиваційні чинники – це передусім фактори, які спонукають індивіда до дії, впливають на його поведінку та сприяють досягненню певних цілей. Вони можуть бути як внутрішніми (психологічними, емоційними), так і зовнішніми (соціальними, економічними) [Кісіль, Швець].

У своїй теорії потреб А. Маслоу зазначав, що мотиваційні чинники насамперед пов'язані з ієрархією потреб людини. Від задоволення базових потреб (фізіологічних і безпеки) до потреб у самовираженні, які вимагають мотивації для їх реалізації. Дослідник Ф. Герцберг у теорії двох факторів (гідності та мотивації) визначав мотиваційні чинники як фактори, які безпосередньо впливають на задоволення роботою, такі як визнання, можливості для розвитку та досягнення успіху. А науковець В. Врум стверджував, що мотивація людини визначається передусім очікуваннями щодо результату дій та цінністю цього результату для індивіда. Мотиваційні чинники, на його думку, неодмінно включають в себе вірогідність досягнення бажаного результату [Кісіль, Швець].

Ці визначення підкреслюють важливість думки про те, що мотиваційні чинники можуть варіюватися залежно від індивідуальних потреб, контексту та ситуації. А відтак, нами у контексті нашого наукового пошуку було визначено й окреслено одні з основних мотиваційних чинників, які можуть сприяти розвитку підприємницької компетентності у ВПО. До них ми віднесли: *визначення чітких цілей та планування, позитивне мислення, економічні стимули, відчуття приналежності,*

самоосвіту та розвиток навичок. Кожний із цих чинників більш детально окреслено в таблиці (табл. 1).

Як закордонний досвід, можна запропонувати багатовимірну модель подолання стресу «BasicPh» (автор Мулі Лахад, 2013), описану О. Баніт і О. Мерзляковою. Ця модель демонструє шість каналів подолання стресу:

В – переконання та цінності;

А – афект та емоції;

С – товариськість, соціалізація, соціальна активність, приналежність;

І – уява та креативність, інтуїція;

С – пізнання, мислення, свідомість, знання, логіка, реальність, думки [Banit, Merzliakova 2023 : 8].

Важливість психоемоційної підтримки ВПО в умовах їхньої інтеграції в нові громади не викликає сумнівів. На нашу думку, основними напрямками такої підтримки на рівні громад, що сприятимуть формуванню підприємницької компетентності, можуть бути: *психологічні консультації та терапія, групи підтримки, тренінги з розвитку підприємницьких навичок, інформування про можливості, волонтерство і стажування, розвиток психологічної стійкості, створення мережі контактів, тренінги з емоційного інтелекту, соціальні проекти, інформаційна підтримка, арт-терапія.* Обґрунтуємо кожен із них більш детально:

Психологічні консультації та терапія. Згідно з результатами вітчизняних досліджень у галузі кризової психології та психотравматології, своєчасне надання психологічної допомоги особам із досвідом вимушеного переселення сприяє зменшенню симптомів тривожних розладів, депресії та посттравматичного стресового розладу, одночасно підвищуючи рівень суб'єктивного контролю, саморефлексії та самоефективності [Військова психологія у вимірах війни і миру]. Психологічне консультування в цьому аспекті постає як спеціалізована професійна діяльність, яка враховує травматичний характер життєвого досвіду ВПО і передбачає застосування цілеспрямованих методів, спрямованих на відновлення психосоціальної рівноваги, стимулювання адаптаційного ресурсу та підтримку здатності до конструктивної самореалізації. У цьому контексті ефективними формами

Таблиця 1

Мотиваційні чинники, що сприяють розвитку підприємницької компетентності у ВПО

Визначення чітких цілей та планування	Спираючись на праці провідних науковців у галузі психології та педагогіки, ми встановили, що цілеспрямованість є важливим аспектом мотивації, а чітке формулювання цілей якнайкраще допомагає ВПО орієнтуватися в процесі підприємницької діяльності. До того ж встановлення короткострокових та довгострокових цілей, а також їх регулярний перегляд і корекція, дозволяє індивідууму створити своєрідну стратегію розвитку, яка забезпечує більшу впевненість у своїх силах. Це, в свою чергу, підвищує мотивацію до дій, оскільки ВПО мають змогу відстежувати свій прогрес і досягнення	[Пророк Кондратенко Манилова], [Семикіна, Лучик, Запірченко]
Позитивне мислення	Психологи стверджують, що внутрішня мотивація, підкріплена позитивними емоціями, відіграє важливу роль у досягненні підприємницьких цілей. А підтримка внутрішньої мотивації, зокрема через позитивне підкріплення, може стати важливим чинником успішного розвитку підприємницької компетентності	[Освіта дорослих 2024]
Економічні стимули	Фінансові аспекти відіграють важливу роль у формуванні мотивації. Доступ до ресурсів, таких як мікрокредити або гранти для нових підприємців, може суттєво поліпшити мотивацію ВПО до започаткування власної справи. Ці економічні стимули, що створюють умови для розвитку бізнесу, допомагають зменшити страх невдачі, оскільки ВПО відчувають підтримку з боку суспільства та держави. Важливо також зауважити, що економічні стимули повинні супроводжуватися інформаційною підтримкою, яка допоможе ВПО розуміти, як ефективно використовувати ці ресурси.	[Пророк Кондратенко Манилова], [Семикіна, Лучик, Запірченко]
Відчуття приналежності	Важливою частиною мотиваційного процесу є відчуття приналежності до спільноти. Підтримка з боку однодумців, участь у професійних мережах та спільнотах підприємців може зміцнити впевненість ВПО у своїх силах і спонукати їх до активних дій. Взаємодія з іншими підприємцями та обмін досвідом не тільки формують нові ідеї, але й сприяють розвитку соціальних зв'язків, що є важливим чинником для успішної діяльності. Такі мережі можуть також надавати доступ до ресурсів і можливостей, які інакше були б недоступні.	[Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні 2024]
Самоосвіта та розвиток навичок	Забезпечення можливостей для навчання та розвитку навичок є важливим мотиваційним чинником. ВПО, які прагнуть покращити свої знання у сфері підприємництва, можуть отримати доступ до курсів, семінарів та вебінарів, що допоможе їм стати більш конкурентоспроможними. Інвестиції в освіту підвищують впевненість у власних силах і створюють нові можливості для реалізації ідей. Також важливо, щоб ці навчальні програми враховували специфіку потреб ВПО, включаючи їхній досвід і контекст, в якому вони перебувають.	[Аніщенко, Баніт 2016]

індивідуальної допомоги ВПО дослідниками визнаються мотиваційне, профорієнтаційне та проблемно-орієнтоване консультування, що не лише актуалізує внутрішні ресурси особистості, а й сприяє її залученню до соціально-економічного життя громади [Перепелюкова].

Групи підтримки. Згідно з теоріями соціального капіталу (П. Бурдье, Р. Патнем) та групової динаміки (К. Левін, І. Ялом), участь ВПО у групах підтримки сприяє зменшенню соціальної ізоляції, формуванню міжособистісної довіри та активізації механізмів взаємної підтримки, що виступають ключовими чинниками адаптаційної спроможності особистості. П'єр Бурдье визначає соціальний капітал як «ресурси, засновані на родинних відносинах і відносинах у групі», наголошуючи, що вигода, що накопичується завдяки членству в групі, є основою для солідарності. А відтак, розвиток горизонтальних соціальних зв'язків у групах підтримки також стиму-

лює економічну активність, зокрема підприємницькі ініціативи та кооперативні практики, сприяючи інтеграції ВПО в приймаючі громади. Такі групи виконують не лише терапевтичну функцію, але й є структурним компонентом соціального середовища, що розширює можливості економічної самореалізації ВПО [Бурдье].

Тренінги з розвитку підприємницьких навичок. Освітні інтервенції у форматі тренінгів, що охоплюють базові аспекти підприємництва, фінансової грамотності, стратегічного планування та маркетингу, забезпечують цілеспрямований трансфер знань та формування практичних умінь, необхідних для започаткування та ведення підприємницької діяльності ВПО. Вибір тренінгів як форми навчання обґрунтовується їх інтерактивністю та орієнтацією на активну участь учасників, що забезпечує глибше засвоєння матеріалу та можливість негайного застосування здобутих знань у прак-

тичній діяльності. На відміну від лекційного чи пасивного навчання, тренінги сприяють розвитку компетентностей через імітацію реальних бізнес-ситуацій [Шеліган].

Інформування про можливості. Доступ до релевантної, структуровано поданої та контекстуалізованої інформації є критично важливим чинником формування підприємницької активності ВПО, особливо в умовах високої соціальної та економічної невизначеності. Інформаційна підтримка дозволяє не лише знизити когнітивні та організаційні бар'єри входження ВПО до бізнес-середовища, а й підвищити мотиваційний потенціал шляхом зменшення перцептивного ризику щодо започаткування власної справи. У межах поведінкової економіки доведено, що доступ до чітко структурованої інформації здатен компенсувати ефекти обмеженої раціональності та сприяти формуванню стратегій адаптивної економічної поведінки. Теорія інформаційної асиметрії підкреслює, що дефіцит або фрагментарність інформації суттєво знижують ефективність економічного вибору, особливо вразливих соціальних груп, до яких належать і ВПО [Kahneman, Tversky].

Волонтерство і стажування. Численні теоретичні підходи до розвитку людського та соціального капіталу обґрунтовують, що волонтерство слугує неформальною навчальною платформою для формування соціальних зв'язків та компетенцій, необхідних для працевлаштування й підприємництва. Участь ВПО у таких ініціативах створює передумови для реальної професійної та економічної активізації підприємницького потенціалу в приймаючих громадах [OECD 2023].

Розвиток психологічної стійкості. Психологічна стійкість сприяє ефективнішому подоланню стресу, покращенню адаптації до змін і підвищенню здатності приймати ризики, що є критичним для підприємницької діяльності в умовах невизначеності. Зокрема, вивчення малого бізнесу свідчить, що підприємці з високим рівнем психологічної стійкості краще справляються з викликами, швидше відновлюються після невдач і активніше реалізують інновації [Fredrickson, et al.].

Створення мережі контактів. Макро-рівневі дослідження, що спираються на дані

OECD, демонструють статистично значущу позитивну кореляцію між горизонтальним нетворкінгом і успішністю бізнесу, причому ефект нетворкінгу значно посилює ймовірність започаткування високододаної підприємницької діяльності. Як виявлено у дослідженні, доступ до локальних мереж сприяє отриманню ресурсів, знань і підтримки – умов, що необхідні для стартапів у приймаючих громадах. Це підтверджується й роботами у сфері соціального капіталу, де нетворкінг вважається структурною складовою підприємницьких екосистем, що забезпечує доступ до інформаційного потоку, довіри, ресурсів і наставництва. Відтак, організаційна підтримка мережових взаємодій між ВПО і локальними підприємцями – зокрема через менторські програми та бізнес-клуби – надає конкретну наукову основу для зниження підприємницької ізоляції, стимуляції колективного навчання й підвищення ефективності запуску бізнес-ініціатив у новому соціальному контексті [OECD 2023].

Навчальні програми. За даними Міжнародної організації з міграції (2023), понад 60% учасників бізнес-тренінгів для ВПО успішно започаткували або масштабували власну справу протягом шести місяців після завершення навчання. Це свідчить про високу ефективність цільових освітніх інтервенцій у формуванні практичних навичок, необхідних для економічної самозабезпеченості та сталого розвитку підприємництва серед ВПО [IOM Ukraine 2022].

Тренінги з емоційного інтелекту. Мета-аналіз О'Бойла та співавторів (2011) виявив стабільний позитивний кореляційний зв'язок між рівнем емоційного інтелекту та професійною ефективністю, особливо в діяльності, що потребує самоконтролю й адаптації до змін. У контексті ВПО розвиток навичок емоційної регуляції підвищує здатність долати стресові чинники, адаптуватися до нових умов та сприяє мотивації до підприємницької діяльності [O'Boyle, et al.].

Соціальні проекти. Соціальна інтеграція через участь у колективних ініціативах підвищує міжособистісну довіру та адаптаційний потенціал ВПО, створює умови для самореалізації, відновлення відчуття контролю над

життєвими подіями та формування позитивної ідентичності, що є особливо важливим у контексті пережитих кризових змін. У практиці українських громад ефективною у цьому аспекті є ініціатива «Громади, дружні до ВПО», реалізована за підтримки Данської ради у справах біженців. Програма передбачає створення центрів підтримки, соціальних клубів, менторських програм і платформ для спільного прийняття рішень, у яких ВПО мають змогу не лише отримувати допомогу, але й виступати суб'єктами змін. Такий підхід сприяє формуванню у ВПО міжособистісної довіри, відчуття залученості до громади та посилення внутрішніх ресурсів, необхідних для довготривалої інтеграції [IOM Ukraine 2022].

Інформаційна підтримка. Дослідження, проведене Агентством ООН у справах біженців (UNHCR, 2022), засвідчує, що своєчасне надання достовірної інформації про доступ до медичних, соціальних, освітніх та правових послуг значно знижує рівень тривожності та невизначеності серед ВПО. Інформаційна доступність підвищує відчуття безпеки, передбачуваності подій і сприяє формуванню активної позиції в адаптаційних процесах. Особливо важливою є наявність локальних пунктів підтримки, де можна отримати консультації та практичні рекомендації в інтеграції до нової громади [UNHCR 2022].

Арт-терапія. Згідно з висновками Американської психологічної асоціації (АРА, 2019), методи арт-терапії (такі як малювання, музика, танець, лялькотерапія) забезпечують безпечний і неконфронтаційний канал для вираження складних емоцій, які важко опрацювати вербально. Цей підхід сприяє зниженню емоційної напруги, поліпшенню емоційної регуляції та формуванню цілісного самосприйняття.

Особливо актуально, що у випадках недостатньої вербальної обробки травматичних подій ВПО мистецька діяльність виступає як символічний спосіб осмислення втрат, переживань і надії, підтримуючи процеси психологічного відновлення і ресоціалізації особистості [Developments in Art Therapy for Mental Health].

Висновки. Таким чином, формування підприємницької компетентності у ВПО є складним процесом, що вимагає комплексного підходу, включаючи не тільки навчання та надання ресурсів, але й психологічну підтримку. Психологічні бар'єри, такі як страх невдачі, низька самооцінка та соціальна ізоляція, можуть суттєво заважати цьому процесу. Однак, завдяки мотиваційним чинникам, соціальній підтримці та спеціалізованим психологічним програмам ВПО можуть успішно розвивати підприємницькі навички та сприяти власній інтеграції в суспільство. Напрями психологічної підтримки можуть включати організацію безкоштовних психологічних консультацій, створення груп підтримки, проведення тренінгів з розвитку підприємницьких навичок, надання інформації про можливості фінансування та волонтерства, а також арт-терапію для емоційного самовираження. Ці ініціативи не лише зменшать психологічний тягар, а й допоможуть створити соціальну мережу підтримки, що є важливим аспектом для успішної підприємницької діяльності. Важливо враховувати індивідуальні потреби ВПО та адаптувати програми підтримки до специфіки кожної громади, що дозволить забезпечити більш ефективний процес інтеграції та розвитку підприємництва серед цієї категорії населення. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці рекомендацій щодо психологічного супроводу ВПО та формування їх підприємницької компетентності на рівні громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні: опитування загального населення (Раунд 16, квітень 2024) [Електронний ресурс]. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf.
2. Bonet, R., Cappelli, P., & Hamori, M. (2020). Entrepreneurship as a path to self employment and economic recovery for displaced populations. *Journal of Business Venturing*, 35(2), 105–121.
3. Кердивар В. В., Христенко В. Є. (2021). Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Харків: 143 с.
4. Зеленська О. (2023). Про важливість психологічної допомоги в умовах війни. Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ti-yak-u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-ukrayincyam-rozk-81777/>.

5. Балакірєва О. (2014). Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. *Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: матеріали круглого столу (9 липня 2014 р.)*. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=bZk3JZ0AAAAAJ&citation_for_view=bZk3JZ0AAAAAJ_B80troHkn4C.
6. Балакірєва О. Трудовий потенціал та рівень державної підтримки внутрішньо переміщених осіб (за результатами соціологічного дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні») / О. Балакірєва. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості»*. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 27.02.2015.
7. Recommendation of the Council of the European Union on Key Competences for Lifelong Learning (22 May 2018). *Official Journal of the European Union*, C 189, 4.6.2018, pp. 1–13. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018N0604%2801%29>.
8. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр.* (2024) [редкол.: Л. Б. Лук'янова (голова), О. В. Аніщенко (заступник голови) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України. Київ, 1(25), 192 с.
9. Аніщенко О. В., Баніт О. В., Василенко О. В., Волярська О. С., Дорошенко Н. І., Зінченко С. В., Сігасєва Л. Є. (2016). Особистісний і професійний розвиток дорослих: теорія і практика. К.: ППОД НАПН України, 354 с.
10. Баніт О. В. (2023). Посттравматичне зростання українців в умовах війни. *Освітня аналітика України: науково-практичний журнал*, 4(25), 104–115. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/8_Banit_425_2023_104-115.pdf.
11. Непокупна Т. А., Шевченко Б. О., Долгов В. А. (2020). Концепція «творчого руйнування» Й. Шумпетера як методологічна основа формування економічної політики інноваційного розвитку. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, № 12.1, С. 35–38.
12. Білова Ю. А. (2013). Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / Ю. А. Білова // *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, Вип. 7, С. 15–17.
13. Морзе Н., Балик Н. (2015). Шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, 1, 8–17.
14. Майковська, В. І. (2017). Сутність і структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*, 1(87), 112–117.
15. Прищепа С. (2016). Сутність та зміст поняття «підприємницька компетентність». *Молодий вчений. Серія: Педагогічні науки*, 5(32), 367–370.
16. Стрельніков М. В. (2015). Структура підприємницької компетентності магістрів спеціальності «Бізнес-адміністрування» / М. Стрельніков // *Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 141, Ч. 2, С. 148–151.
17. Шеліган О. Н. (2019). Підприємницька компетентність у наукових рецепціях вчених. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 31, 86–90.
18. Рибалка В. В. (2018). Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина: посібник. К.: ТАЛКОМ, 226 с.
19. Массанов А. В. (2009). Психологічні бар'єри в діяльності людини. *Наука і освіта*, 4, 21–26.
20. Массанов А. (2014). Психологічні бар'єри у професійному самовизначенні особистості. *Психологія і суспільство*, 2, 73–89.
21. Рибалка В. В. (2017). Сприяння розвитку особистості громадянина і дієвого громадянського суспільства засобами практичної психології: метод. реком. К.: Талком, 90 с.
22. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. (2020). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 158 с.
23. Кісіль З. Р., Швець Д. В. (2023). Мотивація діяльності людини: навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса: Видавництво ОДУВС, 154 с.
24. Пророк Н. В., Кондратенко Л. О., Манилова Л. М. та ін. (2020). Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства: монографія. Київ: Видавничий дім «Слово», 131 с.
25. Семікіна М. В., Лучик С. Д., Запирченко Л. Д. та ін. (2022). Мотиваційні механізми розвитку економік на етапі Євроінтеграції: колективна монографія. Кропивницький: ЦНТУ, 281 с.
26. Banit, O., & Merzliakova, O. (2023). Identification of the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*, 1, 4–23. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736017/>.
27. Перепелюкова О. В. (2015). Вирішення нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, № 6, 110–116.
28. Бурдє П. (2002). Форми капіталу. *Економічна соціологія*, Т. 3, № 5, 60–74.
29. Yalom, I. D. (2005). *The Theory and Practice of Group Psychotherapy*. New York: Basic Books.
30. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. DOI:10.2307/1914185.

31. Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E., & Larkin, G. R. (2003). What good are positive emotions in crisis? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 365–376. DOI:10.1037/0022-3514.84.2.365.
32. OECD. (2023). *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. URL: <https://read.oecd.org/10.1787/342b8564-en?format=html>.
33. O'Boyle, E. H., Humphrey, R. H., Pollack, J. M., Hawver, T. H., & Story, P. A. (2011). The relation between emotional intelligence and job performance: A metaanalysis. *Journal of Organizational Behavior*, 32(5), 788–818. DOI:10.1002/job.714.
34. IOM Ukraine. (2022). Міжнародна організація з міграції (IOM). Звіт про внутрішні переміщення в Україні за 11й тур [Електронний ресурс]. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/DTM%20Ukraine_Rd%2011%20-%2022August-2September_Recorded_IDP_21_Oblasts_2022_Public_Raion_Ukr_0.pdf?utm_source=chatgpt.com.
35. UNHCR. (2022). Information provision and mental health support for internally displaced persons: Lessons learned and best practices. *United Nations High Commissioner for Refugees*. URL: <https://www.unhcr.org/what-we-do/protect-human-rights/public-health/mental-health-and-psychosocial-support>.
36. Developments in Art Therapy for Mental Health [Електронний ресурс] // Seattle Anxiety Specialists. 11 вересня 2023. URL: <https://seattleanxiety.com/psychiatrist/2023/9/11/developments-in-art-therapy-for-mental-healthnbsp>.

REFERENCES

1. IOM Ukraine. (2024). *Zvit pro vnutrishnye peremishchennya naseleennya v Ukraini: opytuvannya zahalnoho naseleennya (Raund 16, kviten 2024)* [Report on internal displacement in Ukraine: General population survey (Round 16, April 2024)]. Retrieved from https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf [in Ukrainian].
2. Bonet, R., Cappelli, P., & Hamori, M. (2020). Entrepreneurship as a path to self-employment and economic recovery for displaced populations. *Journal of Business Venturing*, 35(2), 105–121.
3. Kerdyvar, V. V., & Khrystenko, V. Ye. (2021). *Syndrom zhertvy u vnutrishno peremishchenykh osib iz zony lokalnoho voyennoho konfliktu* [Victim syndrome in internally displaced persons from local armed conflict zone]. Kharkiv, Ukraine. 143 p. [in Ukrainian].
4. Zelenska, O. (2023). Pro vazhlyvist psykholohichnoyi dopomohy v umovakh viyny [On the importance of psychological support during war]. Office of the President of Ukraine. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ti-yak-u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-ukrayincyam-rozk-81777> [in Ukrainian].
5. Balakirieva, O. (2014). Spektr problem vymushenykh pereselentsiv v Ukraini: shvydka otsinka situatsiyi ta potreb [Spectrum of problems of forcibly displaced persons in Ukraine: rapid assessment of situation and needs]. In *Vymusheni pereselentsi v Ukraini: pytannya terminovoho ta serednostrokovoho rehuyuvannya: materialy krugloho stolu (9 lyunya 2014 r.)* [Forcibly displaced persons in Ukraine: urgent and medium-term response issues: roundtable materials (July 9, 2014)]. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=bZk3JZ0AAAAJ&citation_for_view=bZk3JZ0AAAAJ_B80troHkn4C [in Ukrainian].
6. Balakirieva, O. (2015). Trudovy potentsial ta riven derzhavnoyi pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib (za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennya “Otsinka potreb vnutrishno peremishchenykh zhinok ta osib pokhlyoho viku v Ukraini”) [Labor potential and level of state support for internally displaced persons (based on sociological research “Assessment of needs of internally displaced women and elderly persons in Ukraine”)]. In *Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiya “Vnutrishno peremishcheni osoby v Ukraini: realiyi ta mozhlyvosti”* [International scientific-practical conference “Internally displaced persons in Ukraine: realities and opportunities”] (Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, 27.02.2015) [in Ukrainian].
7. Council of the European Union. (2018, May 22). Recommendation on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*, C 189, 1–13. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29>.
8. Lukianova, L. B. (Ed.), Anishchenko, O. V. (Deputy Ed.), et al. (2024). *Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. pr.* [Adult education: theory, experience, perspectives: scientific journal], 1(25), 192 p. Kyiv: Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine [in Ukrainian].
9. Anishchenko, O. V., Banit, O. V., Vasylenko, O. V., Voliarska, O. S., Doroshenko, N. I., Zinchenko, S. V., & Sihaieva, L. Ye. (2016). *Osobystisnyi i profesiyniyi rozvytok doroslykh: teoriya i praktyka* [Personal and professional development of adults: theory and practice]. Kyiv: Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine, 354 p. [in Ukrainian].
10. Banit, O. V. (2023). Posttravmatychnye zrostannya ukrayintsiv v umovakh viyny [Post-traumatic growth of Ukrainians during the war]. *Osvitnya analityka Ukrainy: nauково-praktychniy zhurnal*, 4(25), 104–115. Retrieved from https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/8_Banit_425_2023_104-115.pdf [in Ukrainian].

11. Nepokupna, T. A., Shevchenko, B. O., & Dolgov, V. A. (2020). The concept of “creative destruction” by J. Schumpeter as a methodological basis for forming economic policy of innovative development. *Young Scientist*, (12.1), 35–38 [in Ukrainian].
12. Bilova, Y. A. (2013). The concept and structure of entrepreneurial competence of future specialists in the economic field. *Updating the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions*, (7), 15–17 [in Ukrainian].
13. Morse, N., & Balik, N. (2015). Ways of forming entrepreneurial competence of future computer science specialists. *Informatics and Information Technologies in Educational Institutions*, 1, 8–17 [in Ukrainian].
14. Maikovska, V. I. (2017). The essence and structure of entrepreneurial competence of future specialists in Ukraine. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Pedagogical Sciences*, 1(87), 112–117 [in Ukrainian].
15. Prishchepa, S. (2016). The essence and content of the concept of “entrepreneurial competence.” *Young Scientist. Series: Pedagogical Sciences*, 5(32), 367–370 [in Ukrainian].
16. Strelnikov, M. V. (2015). The structure of entrepreneurial competence of masters specializing in Business Administration. *Scientific Notes of KSPU. Series: Pedagogical Sciences*, (141, part 2), 148–151 [in Ukrainian].
17. Sheligan, O. N. (2019). Entrepreneurial competence in the scientific receptions of scholars. *Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy*, 31, 86–90 [in Ukrainian].
18. Rybalka, V. V. (2018). Social-pedagogical and psychological support for the development of an active civil society and the personality of a citizen: manual. Kyiv: TAIKOM. 226 p. [in Ukrainian].
19. Massanov, A. V. (2009). Psychological barriers in human activity. *Science and Education*, 4, 21–26 [in Ukrainian].
20. Massanov, A. (2014). Psychological barriers in professional self-determination of personality. *Psychology and Society*, 2, 73–89 [in Ukrainian].
21. Rybalka, V. V. (2017). Promoting the development of the personality of a citizen and active civil society through practical psychology: methodological recommendations. Kyiv: TAIKOM. 90 p. [in Ukrainian].
22. Viyskova psykholohiia u vymirakh viiny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. (2020). Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
23. Kisil, Z. R., & Shvets, D. V. (2023). *Motyvatsiia diialnosti liudyny: navchalnyi posibnyk u skhemakh, tabeliakh, komentariakh*. Odesa: Vydavnytstvo ODUVS [in Ukrainian].
24. Prorok, N. V., Kondratenko, L. O., Manilova, L. M., et al. (2020). *Psykhologichna diialnistyka motyvatsii osobystosti do navchannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: monografiia*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Slovo” [in Ukrainian].
25. Semykina, M. V., Luchyk, S. D., Zapirchenko, L. D., et al. (2022). *Motyvatsiini mekhanizmy rozvytku ekonomik na etapi Yevrointehratsii: kolektyvna monografiia*. Kropyvnytskyi: TsNTU [in Ukrainian].
26. Banit, O., & Merzliakova, O. (2023). Identification of key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*, 1, 4–23. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/736017/>.
27. Perepeliukova, O. V. (2015). Vyryshennia nahalnykh problem vnutrishno peremishchenykh osib. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalya*, (6), 110–116 [in Ukrainian].
28. Burdye, P. (2002). Formy kapitalu. *Ekonomichna sotsiologiya*, 3(5), 60–74 [in Ukrainian].
29. Yalom, I. D. (2005). *The theory and practice of group psychotherapy*. New York, NY: Basic Books.
30. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. DOI: <https://doi.org/10.2307/1914185>.
31. Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E., & Larkin, G. R. (2003). What good are positive emotions in crisis? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 365–376. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.365>.
32. OECD. (2023). *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. Retrieved from <https://read.oecd.org/10.1787/342b8564-en?format=html>.
33. O’Boyle, E. H., Humphrey, R. H., Pollack, J. M., Hawver, T. H., & Story, P. A. (2011). The relation between emotional intelligence and job performance: A metaanalysis. *Journal of Organizational Behavior*, 32(5), 788–818. DOI: <https://doi.org/10.1002/job.714>.
34. IOM Ukraine. (2022). *Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (IOM). Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini za 11-y tur*. Retrieved from https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/DTM%20Ukraine_Rd%2011%20-%2022August-2September_Recorded_IDP_21_Oblasts_2022_Public_Raion_Ukr_0.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
35. UNHCR. (2022). Information provision and mental health support for internally displaced persons: Lessons learned and best practices. United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from <https://www.unhcr.org/what-we-do/protect-human-rights/public-health/mental-health-and-psychosocial-support>.
36. Developments in Art Therapy for Mental Health (2023, September 11). *Seattle Anxiety Specialists*. Retrieved from <https://seattleanxiety.com/psychiatrist/2023/9/11/developments-in-art-therapy-for-mental-health>.

I. V. SVIDERSKYI

Postgraduate Student (Third Level of Higher Education),

*Ivan Ziazun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

E-mail: sviderskyi@ipood.com.ua

<http://orcid.org/0009-0004-3509-5510>

**PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS
OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INTERNALLY
DISPLACED PERSONS**

The article examines the psychological foundations of the formation of entrepreneurial competence of internally displaced persons (IDPs) as a tool for their socio-economic adaptation. Despite the significant research results of Ukrainian scientists, the psychological foundations of the formation of entrepreneurial competence in IDPs require systematic analysis and justification. At the current stage of society's development, it is important to investigate the influence of intrapersonal barriers and motivational factors of IDPs on entrepreneurial activity, as well as to outline the areas of psycho-emotional support for these individuals at the community level. A set of research methods was used: theoretical analysis; systematization; categorization of information; comparative analysis. Key psychological barriers were analyzed, in particular, fear of failure, low self-esteem, anxiety and social isolation, which negatively affect integration into a new environment and complicate professional self-realization. The main motivational factors that contribute to the development of entrepreneurial skills are outlined and described, including goal setting, positive thinking, economic incentives, a sense of belonging to the community and self-education. Areas of psycho-emotional support at the community level are identified, including psychological consultations, support groups, trainings on the development of entrepreneurial skills and social projects. The development of entrepreneurial competence is considered an effective mechanism for reducing psychological stress, restoring economic sustainability and ensuring the active integration of IDPs into society and the labor market.

Key words: internally displaced persons (IDPs), entrepreneurial competence, psychological barriers, motivational factors, psycho-emotional support, integration and adaptation, social isolation, economic stability.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025